

Nordiske mødres inntog på arbeidsmarkedet

50

Norden oppfattes ofte som et område med lik politikk og praksis, men nordiske kvinner er ikke alltid så like når det gjelder å kombinere barn og jobb. Spesielt blir forskjellene tydelige når utviklingen sees i et historisk perspektiv. Gunstige permisjonsordninger i forbindelse med fødsler og barnepass har vært viktige for en stabil yrkestilknytning blant kvinner, noe som har gitt svenske mødre et forsprang. Norge har lenge vært nordens "sinke" på dette feltet, viser både tidligere forskning og resultater fra et pågående nordisk komparativt prosjekt i Statistisk sentralbyrå.

Marit Rønsen

Et velkjent og mye omtalt trekk ved vestlige industriland de siste tiårene har vært kvinners, og spesielt mødres, sterke inntog på arbeidsmarkedet. Nordiske kvinner har vært blant forløperne i denne utviklingen. Det blir ofte satt i sammenheng med den aktive rollen velferdsstaten spiller i de nordiske land. Godt utbygde offentlige tjenester har fritatt kvinner for mange private omsorgsoppgaver samtidig som det er blitt skapt mange nye jobber i offentlig sektor. Enkelte har hevdet at slikt engasjement fra det offentliges side svekker familien som institusjon. Kvinners økte yrkesdeltakelse er også blitt trukket fram som en av grunnene til den sterke nedgangen i fruktbarheten til under reproduksjonsnivå i omtrent samtlige vestlige land. Men da er det et tankekors at fruktbarheten i Norden er høyere enn i andre land i Europa, der yrkesdeltakelsen blant kvinner er lavere, og der det er mindre offentlig engasjement og mer tradisjonelle kjønnsroller (se Ellingsæter og Rønsen 1996 for en nærmere diskusjon).

Livsløpet i fokus

Norden oppfattes ofte som et område med lik politikk og praksis. I denne artikkelen setter vi søkelyset på hvor like nordiske kvinner er når det gjelder å kombinere barn og et aktivt yrkesliv. For å få et bilde av i hvilken grad nordiske kvinner skiller seg fra kvinner i andre land, starter vi med å sette Norden inn i et bredere europeisk perspektiv. På denne bakgrunn stiller vi spørsmål om vi kan snakke om et felles nordisk mønster, eller om det også er merkbare forskjeller mellom disse landene. Problemstillingen belyses først ved en kort gjennomgang av hva tidligere forskning har frembrakt av kunnskap på området. Deretter omtales noen nyere resultater fra et pågående prosjekt i Statistisk sentralbyrå, der vi gjør sammenlignende analyser av nordiske kvinners fruktbarhet og yrkesdel-

takelse. Utgangspunktet er å studere kvinners livsløp, og ikke bare deres situasjon på ett bestemt tidspunkt i livet. Analysene er basert på de siste landsrepresentative livsløpsundersøkelsene vi har fra de nordiske land, Statistisk sentralbyrås Familie- og yrkesundersøkelse 1988 samt tilsvarende undersøkelser fra Finland i 1989 og Sverige i 1992¹. Det betyr at vi mangler opplysninger om utviklingen de aller siste årene, men siden livsløp endrer seg relativt langsomt, vil resultatene fremdeles være relevante for dagens situasjon.

Fruktbarhet og yrkesaktivitet i Vest-Europa

En sammenligning av de tolv medlemslandene i EU i 1991 (EU12) samt Finland, Norge og Sverige avdekker stor variasjon i kvinners fruktbarhet og yrkesdeltakelse i Europa (tabell 1). En del likhetstrekk er likevel synlige. De nordiske land pluss Frankrike kan for eksempel karakteriseres ved både relativt høy yrkesdeltakelse og relativt høy fruktbarhet, mens tidligere Vest-Tyskland og de sydeuropeiske landene Hellas, Spania og Italia danner en gruppe med lav yrkesdeltakelse og lav fruktbarhet. I England, Irland, Nederland og Luxembourg finner vi et mønster med lav yrkesdeltakelse kombinert med høy fruktbarhet, mens Belgia og Portugal kjennetegnes ved høy yrkesdeltakelse og lav fruktbarhet.

Hva kan slike forskjeller skyldes? Det er opplagt at resultatene må sees i en historisk og kulturell sammenheng, og at en rekke økonomiske, sosiale og politiske faktorer kommer inn i bildet. Forskjellig utforming og omfang av velferdsstaten vil legge ulike føringer på kvinners yrkes- og familierolle gjennom de rammer og muligheter som skapes for deres yrkesdeltakelse. Et populært utgangspunkt for å analysere arbeidsmarkedets organisering i et velferdsstatsperspektiv er

Tabell 1: Andelen i arbeidsstyrken (prosent) blant mødre med minst ett barn under 10 år og samlet fruktbarhetstall¹. Vest-Europa (EU12) og Norden 1991

Land	Andel i arbeidsstyrken	Samlet fruktbarhetstall
Danmark	87	1,68
Tyskland (tidligere Vest)	50	1,42
Nederland	46	1,61
England	58	1,82
Belgia	69	1,57
Hellas	46	1,40
Spania	44	1,30
Frankrike	67	1,77
Irland	38	2,10
Italia	50	1,29
Luxembourg	42	1,60
Portugal	75	1,58
Finland	69 ²	1,79
Norge	72 ²	1,92
Sverige	87 ²	2,11

¹ Det antall barn hver kvinne kommer til å føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og dødsfall ikke forekommer
² Barn i alderen 0-6 år
Kilde: European Commission Network on Childcare 1993. Eurostat 1995. Council of Europe 1995

Esping-Andersens tre idealtyper:
(i) det sosialdemokratiske regimet,
(ii) det liberale regimet og
(iii) det konservative eller korporative regimet (for en nærmere omtale se f.eks. Ellingsæter 1992 og Kitterød 1993). Det sosialdemokratiske regimet kjennetegnes ved universelle trygderettigheter, høyt nivå på offentlige ytelser og et omfattende offentlig engasjement i omsorgen for barn, syke og gamle. Skattesystemet er vanligvis basert på separat, individuell beskatning. En viktig politisk målsetting er full sysselsetting for både kvinner og menn. De nordiske land er typiske representanter for det sosialdemokratiske regimet. Det liberale regimet preges av beskjedne universelle overføringer og behovsprøvede ytelser. Omsorgen for barn, syke og gamle betraktes stort sett som et privat anliggende. Staten gjør

lite for å stimulere kvinners sysselsetting, men siden forsørgerfordelene i skattesystemet er begrenset, er likevel mange kvinner nødt til å jobbe for å spe på familiens inntekt. Land som kan karakteriseres som liberale velferdsstater er Canada, Australia, USA og delvis England.

Det konservative/korporative regimet er sterkt preget av den katolske kirke og ønsket om å bevare tradisjonelle familieverdier. Familiepolitikken oppmuntrer til å få barn, men offentlige barneomsorgsordninger og andre tjenester som fritar familiene for privat omsorg, er lite utbygget. Staten griper vanligvis bare inn når familiens ressurser ikke lenger strekker til. Forsørgerfordelene i skattesystemet gjør det også mindre lønnsomt for gifte kvinner å være yrkesaktive (Gustafsson 1992). Tidligere Vest-Tyskland er et eksempel på et land med typiske konservative karaktertrekk.

Selv om Esping-Andersens velferdstypologier ikke primært ble utviklet for å analysere kvinners arbeid, har de ofte tjent som utgangspunkt for internasjonale sammenlignende studier (se f.eks. Ellingsæter 1992; Kitterød 1993). Alle land lar seg imidlertid ikke lett plassere i én av de tre kategoriene. Spania, Portugal og Hellas ligger for eksempel nært det liberale regimet (behovsprøvede ytelser og begrensede offentlige overføringer) på enkelte områder, mens de på andre områder ligger nærmere det konservative/korporative regimet (tradisjonelle familieverdier basert på en sterk religiøs tradisjon). Det er vanskelig å finne noe felles mønster i kvinners yrkesdeltakelse i disse landene. Portugal har overraskende høye yrkesprosjenter blant mødre (tabell 1), høyere enn f.eks. Finland og Norge, mens de greske og spanske andelene er blant de laveste i Europa. Andre land er også vanskelige å plassere innen én av typologiene, f.eks.

Nederland (se Kitterød 1993 for en nærmere diskusjon).

Avvikeren Norge

Forestillingen om en enhetlig skandinavisk velferdsstatsmodell har etter hvert blitt utfordret av flere forskere (se f.eks. Leira 1993 og Ellingsæter 1996). Ifølge Leira har norsk politikk overfor utearbeidende mødre vært mer kontroversiell enn politikken i andre skandinaviske land. Reformen har kommet etter en serie politiske kompromisser, og ikke som en følge av sterk konsensus. Mens barnehageutbyggingen i Sverige og Danmark stort sett skjedde for å møte behovet til yrkesaktive mødre, ble den norske utbyggingen vesentlig motivert ut fra barnas behov. Resultatet ble at det offentlige barnehagetilbudet i Norge lenge lå langt etter tilbudet i de andre landene og også langt etter behovet til yrkesaktive mødre.

En nyere analyse av foreldres forsørgerpreferanser og forsørgernormer (Ellingsæter 1996) kaster ytterligere lys over forskjellene mellom de skandinaviske land. Ellingsæter skiller mellom tre alternative forsørgermodeller:
(i) mannen som hovedforsørger
(ii) kona som juniorpartner og
(iii) felles forsørgelse. I motsetning til den vanlige oppfatningen om at likestillingen har kommet lengst i Sverige, tyder resultatene på at danske foreldre har de sterkeste likestillingspreferansene, mens svenske og norske forhold skaper flere juniorpartnerfamilier. Mange flere norske foreldre opplever imidlertid at det rettes tradisjonelle forsørgernormer mot dem fra samfunnets side. Dette kan blant annet være et resultat av den tvetydige innstillingen til yrkesaktive mødre som lenge var typisk for norsk politikk (Skrede 1993). En viktig faktor for danningen av forsørgerpreferanser og -normer synes å være i hvilken grad generøse permisjonsordninger

og fleksibel arbeidstid gjør det mulig å kombinere foreldre- og yrkesrollen (Ellingsæter 1996). I Danmark ser det ut til at en høy barnehagedekning for de yngste barna kombinert med relativt korte fødselspermisjoner og færre muligheter for deltidsarbeid, har fremmet en likestilt felles forsørgelsesmodell. Det er i dag imidlertid tegn til at danske mødre kunne ønske å arbeide mindre, siden det er mødre med små barn som har den høyeste andelen kvinnelige arbeidsledige i Danmark (Leth-Sørensen 1996). Danske kvinner kan også virke noe mer tilbakeholdne når det gjelder å få barn, idet fruktbarheten i Danmark har ligget lavere enn i Sverige og Norge helt siden slutten av 1970-tallet.

Lengst yrkestradisjon og minst deltidsarbeid i Finland

Sett i nordisk perspektiv² har finske kvinner den lengste og sterkeste yrkestradisjonen. Helt siden 1960-årene har de utgjort mer enn 40 prosent av den finske arbeidsstyrken (Salmi 1994). Mens 1950- og begynnelsen av 1960-årene var husmødrenes gyldne tidsalder i de andre nordiske land, var situasjonen en annen i Finland, som aldri har hatt noen husmoræra (Haavio-Mannila 1972). I 1970 var over halvparten av gifte finske kvinner aktive på arbeidsmarkedet sammenlignet med omtrent 40 prosent i Sverige og Danmark og mindre enn 25 prosent i Norge (Skrede 1986). På syttitallet ble forskjellene stadig mindre, og fra begynnelsen av åttitallet har Sverige hatt den høyeste yrkesdeltakelsen blant kvinner i yrkesaktiv alder (20-64 år) (tabell 2). Siden midten av åttitallet har det vært en svak nedgang i yrkesandelen blant finske kvinner, og i 1990 var den omtrent på samme nivå som i Norge (henholdsvis 74 og 72 prosent).

Et annet særtrekk ved finske kvinners yrkesmønster er den meget lave an-

Tabell 2: Andelen i arbeidsstyrken blant kvinner 20-64 (66)¹ år. Utvalgte årstall 1970-1993

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
1970	52	65	-	60
1975	65	70	54	69
1980	74	74	64	77
1985	76	79	68	82
1990	77	76	72	85
1991	77	75	72	84
1992	77	75	72	83
1993	-	74	72	81

¹ Danmark og Norge: 20-66 år. Finland og Sverige: 20-64 år

Kilde: Women and Men in the Nordic Countries. Fact and figures 1994. Nordisk Ministerråd, København

delen som jobber deltid. Mens 40-50 prosent av alle sysselsatte kvinner i Sverige, Danmark og Norge tradisjonelt har jobbet deltid, gjelder det bare 10-12 prosent i Finland (Nätti 1995). I de andre nordiske land økte deltidsandelen helt fram til begynnelsen av åttitallet, men har deretter gått noe ned, mens den i Finland har holdt seg på et konstant lavt nivå. Flere forskere har vært opptatt av årsakene til særtrekkene i det finske mønsteret. Mange betrakter den sene, men meget raske, moderniseringen av det finske samfunnet fra en landbruksøkonomi til en tjenesteproduserende økonomi som en av de viktigste faktorene (se f.eks. Salmi 1994). I landbruket var kvinners arbeid både en nødvendighet og en selvfølge. Da nedgangen i landbruksøkonomien kom for fullt på 1960-tallet, gjorde den tidens sterke kvinnebevegelse og sosiale radikalisme det naturlig for kvinner å fortsette i arbeidslivet på lik linje med menn også utenfor gårdsbruket. Andre faktorer som har bidratt til den spesielle finske utviklingen, er den relativt lave levestandarden etter den annen verdenskrig med store materielle og menneskelige tap og store krigserstatninger til Russland. Boligpolitikken i etterkrigstiden som favoriserte eie framfor leie, gjorde det også svært

dyrt å bo og vanskelig for en familie å greie seg på én inntekt (Nätti 1995, Salmi 1994).

Når begynner mor å jobbe igjen?

De høye yrkesandelene blant småbarnsmødre i nordiske land viser at barn og jobb ikke lenger er så uforenlig som tidligere antatt. Men mødres deltakelse i yrkeslivet påvirkes fremdeles av hvor mange barn de har og hvor gamle barna er, og fødsler og omsorgsarbeid er hovedgrunnen til at kvinner har hyppigere og lengre yrkesavbrudd enn menn. Det kan ha betydning for kvinners investeringer i utdanning og yrke og for deres avkastning av slike investeringer, så som lønn og karriereutvikling. Lengden på kvinners yrkesavbrudd i forbindelse med fødsler betyr også mye for hva det "koster" i form av tapt inntekt å få et barn. Beregninger gjort på norske data viser at dette tapet kan overstige de direkte forsørgerutgiftene til mat, klær, osv. (Kravdal 1992). Politiske tiltak som oppmuntrer til kortere yrkesavbrudd vil der ved gjøre kostnaden ved å få barn mindre, og slik sett kunne bidra til å opprettholde fruktbarheten på et rimelig nivå.

Disse problemstillingene har fått en god del oppmerksomhet i arbeidsmarkedsforskningen de senere år. Studier som fokuserer på kvinners yrkeskarrierer i forbindelse med fødsler har kommet fra mange land, i første rekke USA (se f.eks. Even 1987, Desai og Waite 1991, Shapiro og Mott 1994), men også etter hvert fra Europa (for svenske og norske studier se Bernhardt 1988, Rønsen 1995a og 1995b, Sundström 1996). Spørsmål som stilles er hvor raskt mødre begynner å arbeide etter fødselen, om de jobber heltid eller deltid, og hvilke faktorer som påvirker disse tilpasningene. For å besvare slike spørsmål trengs det forløpsdata,

dvs. data som følger kvinnene over livsløpet, for vi er ikke bare interessert i yrkestilpasningen på ett bestemt tidspunkt men over en lengre periode. I Norge har vi en slik datakilde i Familie- og yrkesundersøkelsen 1988³, og tilsvarende undersøkelser er senere gjennomført i Sverige og Finland og flere andre land⁴. I utformingen av undersøkelsene er det lagt vekt på sammenlignbarhet mellom landene, slik at dataene er godt egnet til komparative analyser. Foreløpig er det gjennomført to kompara-

tive analyser av kvinners yrkesdeltakelse etter at de får barn (Rønsen og Sundström 1996a og 1996b). Den første tar for seg norske og svenske mødres tilbakegang til arbeidet etter første fødsel, mens den andre også omfatter finske kvinner og skiller mellom heltids- og deltidsarbeid.

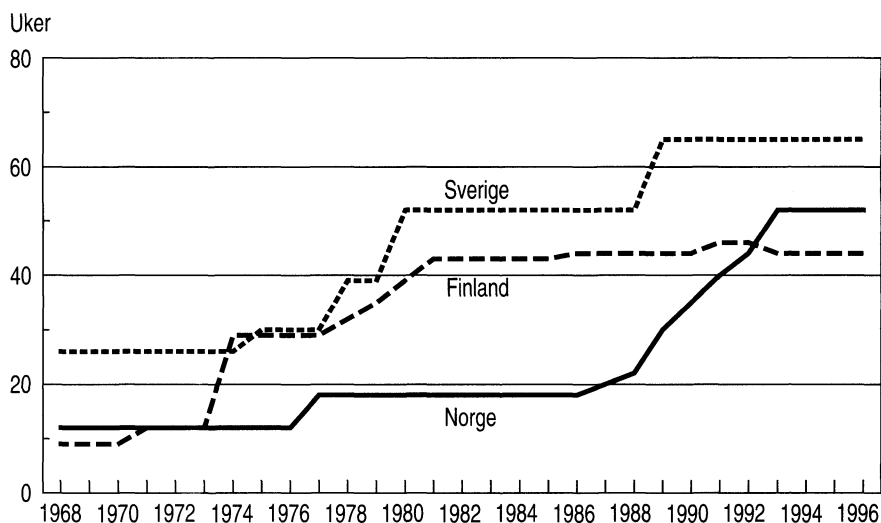
Nordiske fødselspermisjoner: Sverige i tet

I en sammenligning av hvor raskt mødre i ulike land begynner å jobbe etter fødselen, vil selvsagt fødselsper-

misjonens varighet være av stor betydning. De nordiske land er kjent for generøse permisjonsordninger i forbindelse med fødsel og barneomsorg. Dagens ordninger i Norge, Sverige og Finland har mange likhetstrekk, men om vi går noen tiår tilbake, var det større forskjeller (figur 1). I 1968 hadde Sverige allerede en permisjonsperiode på seks måneder, mens Finland og Norge bare hadde henholdsvis 9 og 12 uker. På syttitallet skjedde det en rask ekspansjon av det finske systemet. Allerede i 1974 var permisjonstiden blitt utvidet til seks måneder, og innen 1981 var den blitt om lag 10 måneder (258 ukedager). Siden 1987 har den samlede permisjonstiden (fødsels- og foreldrepermisjon) vært 263 ukedager (ca. 44 uker), unntatt i 1991-1992 da den midlertidig var to uker lengre. I Sverige var det også flere utvidelser av permisjonstiden: til syv måneder i 1975, ni måneder i 1978 og til 12 måneder i 1980. Fra 1989 har den svenske permisjonstiden vært 15 måneder. I Norge skjedde det lite med fødselspermisjonen før på slutten av åttitallet. Den ble riktignok forlenget fra 12 til 18 uker i 1977, men deretter skjedde det ingen ting før i 1987, da en serie utvidelser startet. Fra 1993 har den norske permisjonstiden vært 42 uker med full inntektskompensasjon inntil en viss grense, eller 52 uker med 80 prosent kompensasjon. Fra slutten av syttitallet har inntektskompensasjonen i Norge vært høyere enn i Sverige og Finland, der den høyeste kompensasjonsgraden har vært henholdsvis 90 og 80 prosent. Inntektskompensasjonen i Sverige har vært på 80 prosent siden 1995, mens den i Finland har ligget på 66 prosent siden 1994.

Til tross for mange likhetstrekk ved de nordiske lands permisjonsordninger, er det også noen særtrekk som er verd å merke seg. Siden 1979 har svenske foreldre hatt en lovfestet rett

Figur 1: Fødselspermisjonens lengde. Norge, Sverige og Finland. 1968-1996

Kilde: Rønsen og Sundström 1996b

til redusert arbeidstid (75 prosent) til barnet er åtte år gammelt. En slik generell rett til deltid fikk finske foreldre først i 1988 (Salmi 1994), og norske foreldre har det fremdeles ikke, bortsett fra morens rett til amme-pause⁵. Det svenske permisjonsprogrammet har også lenge vært mer fleksibelt med en form for "tidskonto-ordning" helt siden 1974. Svenske foreldre har dermed kunnet bruke rettighetene heltid eller deltid, eller spare noe av tiden til senere bruk, men innen barnet fyller åtte år. Et siste særtrekk ved den svenske ordningen er en regel som oppmuntrer til kortere tidsrom mellom barna, den såkalte "fartspremien" (Hoem 1993). Ordningen som ble innført i 1980, innebærer at mødre som får et nytt barn innen det har gått 30 måneder (før 1986: to år), har rett til permisjon og samme nivå på ytelsene som etter det forrige barnet, selv om de ikke har hatt lønnet arbeid i mellomtiden. Et spesielt trekk ved det finske permisjonssystemet er en ordning som gir finske foreldre rett til å velge

mellom en plass i en offentlig barnehage, eller en kontantstøtte kalt "hemvårdsstöd", for å være hjemme og passe barnet selv når den betalte permisjonstiden er ute. Ordningen ble gradvis innført fra 1985, og siden 1990 har alle finske foreldre hatt rett til slik støtte inntil barnet er tre år gammelt.

Færrest norske mødre i jobb etter fødselen

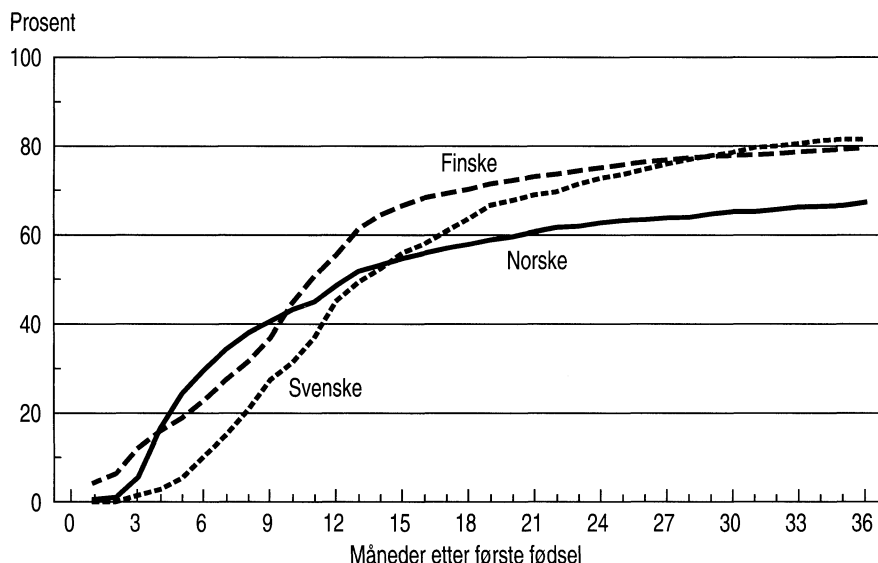
I vår analyse basert på de siste familieundersøkelsene i Norge, Sverige og Finland undersøker vi nærmere hvor raskt førstegangsmødre går ut i arbeid etter fødselen og hvilke forskjeller det er mellom landene (Rønsen og Sundström 1996b). Analysen begrenser seg til gifte eller samboende kvinner som fikk sitt første barn i perioden 1968-1988. Ikke overraskende har den lengre permisjonstiden i Sverige resultert i at færre svenske kvinner går ut i jobb i barnets første år (figur 2)⁶ enn i de to andre landene. Bare 10 prosent har begynt å jobbe innen det hadde gått seks måneder,

mens de tilsvarende tallene for Finland og Norge er 23 og 30 prosent. Deretter har de norske kvinnene lavere tilbakegangshyppighet, slik at den totale andelen som har begynt å jobbe, snart blir liggende under den finske og svenske. Den finske andelen ligger over den svenske mesteparten av tiden, men på grunn av svenske mødres høyere tilbakegangshyppighet i det tredje året, ender de til slutt opp med en høyere yrkesandel. Forskjellene er imidlertid ubetydelige. Etter tre år har omtrent 80 prosent i begge land begynt å jobbe, mens det i Norge er noen færre, 67 prosent.

Norske mødre har vært tradisjonen tro

Figur 2 viser at ulikheter i varigheten av fødselspermisjonen klart reflekteres i kvinners yrkesmønster etter fødselen. Alle kvinner har imidlertid ikke rett til permisjon, spesielt ikke om vi går helt tilbake til 1968, og det vil opplagt også være andre faktorer som er av betydning. Vi har allerede vært inne på historiske og kulturelle forskjeller som kan ha resultert i ulike preferanser og praksis. Denne analysen bekrefter at norske, svenske og finske kvinner ikke er så like som ofte antatt. Norske mødre ser ut til å ha de mest tradisjonelle familieverdiene. De er mer religiøst aktive, og nesten halvparten har fulgt det tradisjonelle mønsteret med å gifte seg direkte uten først å bo sammen. Blant svenske kvinner er dette helt uvanlig. Bare 13 prosent har inngått ekteskap direkte, mens hele 65 prosent har vært samboere før giftermålet. Finske kvinners samlivsmønster ligger nærmere det norske, men ved første barns fødsel er det færre finske kvinner som fortsatt lever i ugift samliv (12 prosent mot 19 prosent i Norge og 23 prosent i Sverige). Sverige har den høyeste andelen mødre med høgskole- eller universitetsutdanning (27 prosent), fulgt av Norge (21 prosent) og Finland (12 prosent), men en del

Figur 2: Kumulativ andel¹ som har begynt å jobbe etter første fødsel. Norske, svenske og finske mødre. 1968-1988

¹ Gjennomsnitt for perioden 1968-88

Kilde: Rønsen og Sundström 1996a, og Statistiskcentralens Befolkningsundersökning 1989

av disse forskjellene kan sannsynligvis tilskrives at kvinnene i den finske undersøkelsen er født noe tidligere enn kvinnene i den norske og svenske undersøkelsen (jf. note 3 og 4).

Finske mødre har den lengste yrkeserfaringen ved fødselen, mens norske mødre har vært lengst hjemmевærende (dvs. ikke i jobb eller studier) før fødselen. Inntrykket av en svakere yrkestilknytning blant norske mødre bekreftes også av at en lavere andel har hatt rett til betalt fødselspermisjon - under 70 prosent i Norge sammenlignet med rundt 80 prosent i Sverige og Finland.

Familiepolitikk er viktig

For å kontrollere for forskjeller som beskrevet over når vi sammenligner nordiske mødres yrkesatferd, har vi gjennomført en multivariat analyse. Det er en analyse der en studerer effekten av én forklaringsfaktor når alle andre faktorer holdes konstante; se Rønsen og Sundström (1996b) for

nærmere detaljer. Resultatene tyder på at nordiske mødre skiller seg en del at i yrkesatferd, selv om de er "like" ellers, så langt vi kan kontrollere. Høy religiøs aktivitet ser for eksempel ut til å ha en mer negativ effekt på tilbøyeligheten til å jobbe heltid etter fødselen i Norge enn i Sverige og Finland. Tilsvarende er norske mødre som giftet seg direkte, mindre tilbøyelige til å jobbe heltid enn samboere og andre gifte mødre som tidligere har vært samboere, mens vi ikke finner slike forskjeller i de andre landene. Høy utdanning fører til en raskere tilbakegang til både heltid og deltid i Norge, mens effekten er svakere og stort sett begrenset seg til heltidsarbeid i Sverige og Finland. For alle tre land gjelder at tilbøyeligheten til å jobbe både heltid og deltid er klart mindre jo lengre kvinnene har vært hjemmевærende før fødselen. Dette er helt i samsvar med tidligere analyser fra USA og andre europeiske land, og tolkes gjerne som et

signal på styrken i en kvinnes yrkestilknytning.

Vi har også studert nærmere betydningen av familiepolitikk, og først og fremst virkningen av å ha rett til betalt permisjon i forhold til ikke å ha det. Resultatet er entydig, og viser at mødre som har permisjon, går mye raskere ut i jobb enn andre mødre. Virkningen er imidlertid sterkest i Sverige, som er det landet som har hatt den gunstigste ordningen. Svenske mødre med betalt permisjon er over to og en halv gang mer tilbøyelige enn dem uten slike rettigheter til å begynne i jobb, såvel heltid som deltid, etter fødselen. Permisjonsrettigheter har også stor betydning i Finland. Mødre med permisjon går to ganger så raskt ut i heltidsarbeid som andre mødre, mens det er liten effekt på deltid. I Norge er effekten av fødselspermisjon svakest, men tilbøyeligheten til å begynne i jobb øker likevel med over 30 prosent, og det gjelder både heltid og deltid. Et interessant resultat for Sverige og Finland er at fødselspermisjonens betydning ser ut til å avta på åttitallet. I Sverige faller dette sammen med introduksjonen av den spesielle og tidligere omtalte "fartspremien" på neste fødsel. Det kan tyde på at omleggingen hadde en viss effekt, og at en del mødre som planla flere barn ventet med å begynne i jobb. I Finland får fødselspermisjonen noe mindre betydning først i siste halvdel av åttitallet, og bare for tilbøyeligheten til å jobbe deltid. Det kan være et tegn på at deltid, som alltid har vært en marginal yrkestilpasning blant finske kvinner, har fått enda mindre betydning som kombinasjonsstrategi etter den gradvise innføringen av kontantstøtte til pass av egne barn (hemvårdsstönad) fra 1985.

Ny norsk virkelighet

Fra et europeisk ståsted er det klart at de nordiske land må betraktes som

svært like på mange områder. Men nærmere analyser avdekker flere viktige historiske, kulturelle og institusjonelle forskjeller som også har nedfelt seg i ulike preferanser og atferdsmønstre. Når det gjelder kvinners yrkesdeltakelse, har forskjellen mellom landene blitt mindre over årene. Norske mødre hadde lenge den laveste yrkesdeltakelsen i Norden, men i dag jobber de i like stor utstrekning som finske mødre. Det er imidlertid fremdeles et lite stykke igjen til nivået blant svenske og danske mødre (jf. tabell 1).

Både denne og andre studier viser at politiske tiltak har hatt betydning for utviklingen, og ikke bare det faktiske innholdet i tiltakene, men også måten de har kommet i stand på. Nølene reformer og tvetydighet i norsk politikk overfor yrkesaktive mødre kan for eksempel være en grunn til at norske foreldre fremdeles opplever at de møter normer om et tradisjonelt mannlig forsørgelsesmønster (Ellingsæter 1996). Men gunstige permisjonsordninger i forbindelse med fødsler og barnepass har gjort det lettere for kvinner å opprettholde en nær kontakt med yrkeslivet mens barna er små. Det er interessant å merke seg at fødselspermisjonen synes å ha hatt størst positiv betydning for kontinuiteten i kvinners yrkesarbeid i Sverige, som har hatt den gunstigste permisjonsordningen i Norden. Etter den siste tids kraftige utvidelser av den norske permisjonstiden (se figur 1), skulle en kunne forvente at også stadig flere norske kvinner vil opprettholde kontakten med arbeidsmarkedet etter fødselen, slik at forskjellen mellom landene vil fortsette å minske⁷.

Men konsekvensene av generøse ordninger i forbindelse med fødsler og barnepass kan også være flertydige. En lang fødselspermisjon vil på den ene side sikre at flere mødre får en

mer stabil tilknytning til arbeidsmarkedet, fordi det blir lettere å kombinere jobb og barn, men samtidig vil kvinners yrkesavbrudd generelt bli lengre i forhold til menns. Tiltak som forlenger den perioden foreldre kan være hjemme for å passe egne barn, som f.eks. den finske "hemvårdsstö-naden", kan derfor vise seg å bli et tilbakeskritt for likestillingen, dersom ikke tiltakene samtidig oppmuntrer til at fedre tar sin del av barneomsorgen. Introduksjonen av en "fedrekvote" på fire uker i Norge i 1993, og i Sverige i 1994 er et skritt i riktig retning. Dersom likestilling var det eneste målet for familiepolitikken, kan den danske modellen med et godt utbygd barnehage tilbud til de yngste barna og mindre generøse permisjonsordninger synes som det mest effektive midlet for å nå målet. Men en slik modell kan virke mindre barne- og familievennlig, og dette er en viktig avveining som det også må tas hensyn til.

1. Danmark og Island har ikke hatt tilsvarende undersøkelser, og har derfor dessverre ikke latt seg inkludere i de komparative analysene.

2. Island er ikke med i sammenligningen, fordi det er vanskelig å fremskaffe historiske tall for islandske kvinners yrkesdeltakelse. Island har f.eks. bare hatt landsdekkende arbeidskraftundersøkelser siden 1991.

3. Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 består av et landsrepresentativt utvalg fra seks enkeltårskohorter av kvinner født i perioden 1945-68, foruten to kohorter menn. Dataene inneholder bl.a. retrospektive opplysninger om samliv og giftermål, svangerskap og fødsler og utdanning og yrkesaktivitet. For nærmere dokumentasjon av undersøkelsen se Statistisk sentralbyrå (1991).

4. Den finske Befolkningsundersøkningen i 1989 inneholder tilsvarende opplysninger for kvinner født i 1938-67, og den svenske undersøkelsen Familj och Arbete 1992 har data for kvinner født i 1949-69. De tre nordiske undersøkelsene er alle deler av et større internasjonalt prosjekt i regi av United Nations Economic Commission for Europe

(ECE). Per idag har over 20 industriland gjennomført lignende undersøkelser.

5. I Norge har arbeidstakere som av helsemessige, sosiale eller andre viktige velferdsgrunner har behov for det, rett til redusert arbeidstid dersom arbeidstidsreduksjonen kan gjennomføres uten særlige ulemper for virksomheten. Kvinner som ammer, har rett til ammepause i inntil én time per dag (to timer i staten).

6. De kumulerde andelene gjelder for hele perioden 1968-1988 i gjennomsnitt.

7. Den lavere barnehagedekningen i Norge kan selvsagt også være en medvirkende årsak til at norske mødre har lengre yrkesavbrudd enn svenske mødre, selv om tidligere norske analyser tyder på at barnehagedekningen ikke har hatt særlig betydning for hvor raskt norske mødre har gått ut i jobb etter fødselen (Rønsen 1995b). Dette vil imidlertid bli studert nærmere i et komparativt perspektiv senere.

Litteratur

Bernhardt, E. (1988): The Choice of Part-time Work among Swedish One-child Mothers, *European Journal of Population* 4, 117-144.

Council of Europe (1995): Recent demographic developments in Europe.

Desai, S. og Waite L. J. (1991): Women's Employment During Pregnancy and After the First Birth: Occupational Characteristics and Work Commitment, *American Sociological Review* 56, 551-566.

Even, W. E. (1987): Career Interruptions Following Childbirth, *Journal of Labor Economics* 5(2):255-277.

Ellingsæter, A. L. (1992): Part-time Work in European Welfare States, Rapport 92:10, Institutt for samfunnsforskning, Oslo.

Ellingsæter, A. L. (1996): Dual breadwinner societies. Provider models in the Scandinavian welfare states. Skriftlig bidrag til European Science Foundations Network on European Regions and Gender Inequality, Joensuu, Finland 19.-22. september.

Ellingsæter, A. L. og M. Rønsen (1996): The Dual Strategy: Motherhood and the Work Contract in Scandinavia. *European Journal of Population* 12:239-260.

- European Commission Network on Childcare and other measures to reconcile work and family responsibilities (1993): Mothers, Fathers and Employment 1985-1991.
- Eurostat (1995): Yearbook '95. A statistical eye on Europe 1983-1993.
- Gustafsson, S. S. (1992): Separate taxation and married womens labour supply, a comparison of West Germany and Sweden. *Journal of Population Economics* 5:61-85.
- Haavio-Mannila, E. (1972): Sex Role Attitudes in Finland 1966-1970, *Journal of Social Issues* 28:93-110.
- Hoem, J.M. (1993): Public policy as the fuel of fertility. *Acta Sociologica* 36:19-31.
- Kitterød, H. (1993): *Fullt og helt eller stykkevis og delt? Deltidsarbeid i Norge og EF - omfang og endring*. Rapport 93:11, Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Kravdal, Ø. (1992): Foregone labor participation and earning due to childbearing among Norwegian women. *Demography* 29, 545-564.
- Leira, A. (1993): The "Woman-Friendly" Welfare State?: The Case of Norway and Sweden. I J. Lewis (red.), *Women and Social Policies in Europe*. Work, Family and the State. London: Edward Elgar.
- Leth-Sørensen, S. (1996): Labour Market Careers and Family Formation of Women in Denmark. Skriftlig bidrag til ECSR's Second Workshop, Max Planck Institutt, Berlin 26-27 August.
- Nordisk Ministerråd (1994): Women and Men in the Nordic Countries. Facts and Figures 1994.
- Nätti, J. (1995): Part-time Work in the Nordic Countries: A Trap for Women, *Labour* 9:343-57.
- Rønsen, M. (1995a): Maternal Employment in Norway. A parity-specific analysis of the return to full-time and part-time work after birth. Discussion Papers 142, Statistisk sentralbyrå.
- Rønsen, M. (1995b): Family policies and maternal employment. The importance of public day care, maternity leave and child allowance for women's after-birth employment activity in Norway. Skriftlig bidrag til 9. årsmøtet til European Society for Population Economics, Lisboa, 1.-3. juni.
- Rønsen, M. og M. Sundström. (1996a): Maternal Employment in Scandinavia. A Comparison of the After-Birth Employment Activity of Norwegian and Swedish Women, *Journal of Population Economics* 9:267-285.
- Rønsen, M. og M. Sundström. (1996b): Women's return to work after first birth in the Nordic countries - Full time or part time? Stockholm Research Reports in Demography 112, Stockholms universitet.
- Salmi, M. (1994): The Parental Leave and Day Care Systems in Finland. National Research and Development Centre for Welfare and Health (STAKES), Helsingfors.
- Shapiro, D. og Mott F. L. (1994): Long-Term Employment and Earnings of Women in Relation to Employment Behavior Surrounding the First Birth, *Journal of Human Resources* 29, 248-276.
- Skrede, K. (1986): *Giftede kvinner i arbeidslivet i L. Alldén et. al. (red.): Det norske samfunn*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Skrede, K. (1993): Family Policy and the Cost of Reproduction. Distributional strategies and conflicting priorities. Skriftlig bidrag til konferansen "Comparativ Research on Welfare States in Transition, Oxford 9.-12. september.
- Statistikcentralen (1992): Naisen elämäns- kulu ja perheellistyminen. (Befolkningsundersøkningen 1989) SVT 1992:1.
- Statistisk sentralbyrå (1991): Familie- og yrkesundersøkelsen 1988. NOS B 959.
- Sundström, M. (1996): Determinants of the use of parental leave benefits by women in Sweden in the 1980s. *Scandinavian Journal of Social Welfare* No. 5, 1996.

Marit Rønsen er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.